

УДК 37.015:57(477)

Антоновський О.В.

СТВОРЕННЯ АКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК АНТРОПОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ СУЧАСНОСТІ

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського та світового освітнього простору, яка пов'язана як з природою процесів економічної, політичної та культурної глобалізації, розвитку економіки знань та інформаційно-комунікаційних технологій, так і зі специфічними умовами розвитку суспільно-економічного, політичного та культурно-освітнього життя в Україні, зумовлює потребу у вирішенні низки складних проблем. До них, згідно з „Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті” (2011 р.) належать передусім такі, як підвищення якості освіти, налагодження моніторингу ефективності діяльності освітньої системи на національному рівні; децентралізація управління освітою шляхом розширення державно-громадського партнерства у соціальній сфері; структурна перебудова освітньої системи відповідно до потреб забезпечення безперервного характеру освіти; формування готовності вчителів та навчальних закладів до інноваційної діяльності; розвиток ринку освітніх послуг; розширення міжнародного співробітництва, моніторинг та використання кращого зарубіжного досвіду у сфері освіти тощо [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна також не помітити, що вирішення більшості проблем, які постали сьогодні перед людством, знаходиться в зовсім іншій, ніж у попередні часи площині: зараз життєві колізії створює не протиріччя між людиною і наукою, людиною і технікою, як було раніше, а внутрішньо-особистісна дисгармонія, яка екстраполюється на системи „людина-людина”, „людина-природа”, – зазначає дослідник та науковець І.П.Аносов. [1, с. 17-18]. Автор дослідження стверджує, і ми повністю з ним згодні, що все це суттєво впливає на стратегію розвитку й саморозвитку людини і не може не враховуватися в науково-освітніх дискурсах та в університетському житті [1, с. 18].

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Характерною особливістю цього періоду розвитку педагогічної освіти є пошук нових змісту, форм,

методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій на засадах сучасної філософії освіти, яка суттєво відрізняється від попередньої.

Майбутнє освіти закладається сьогодні, насамперед, впровадженням інноваційних технологій у навчання, з метою підвищення ефективності діяльності засобами інформаційних технологій. Таким чином, умови та потреби сучасного життя зумовили виникнення нового напрямку – застосування інноваційних технологій навчання.

Інноваційний характер сучасної освіти вимагає створення інноваційних освітніх структур, утворення активного освітнього середовища, яке веде до гнучкого управління та підтримки відкритого стилю взаємозв'язку. Кінцевою метою інноваційної освіти є виведення навчальних закладів на режим самоуправління, самоорганізації та самовдосконалення. Проте для досягнення такого рівня самоуправління не досить тільки впровадження інновацій, важливішою передумовою досягнення бажаного результату є демократизація освітнього процесу, яка за великим рахунком є складовою системного процесу демократизації всього суспільства.

Об'єктивний аналіз зарубіжного досвіду, розвитку європейської педагогічної думки та прогресивних здобутків відкриває простір для різновекторного осмислення проблем вітчизняної системи освіти у контексті реалізації нових запитів, посилення національної ідентичності, та сприяє прийняттю оптимальних рішень, успішній реалізації потенційних можливостей освітньої галузі. Насамперед, це стосується спадщини тих учених, які послідовно відстоювали ідею формування морально-розвиненої особистості на основі самоусвідомлених духовно-моральних цінностей як основного чинника, що визначає людське співжиття.

У Східній Європі проблеми, що торкаються антропологічного виміру розглядаються здебільшого з позицій марксистської філософської антропології та її постмарксистських трансформацій, а також з позицій релігійної філософії. Українська традиція кордоцентричної філософії і християнської філософської антропології зумовили домінування саме антропологічного виміру у філософських рефлексіях освіти і виховання (Г.Сковорода, П.Юркевич, Г.Ващенко, В.Сухомлинський тощо). Сам термін „педагогічна антропологія” вживається у двох значеннях, які треба чітко розрізнявати:

1. Педагогічна антропологія як основа інтеграції досягнень різних наук, що дозволяють поглибити уявлення різних наук (педагогічної психології, педагогічної соціології, біології, культурології, лінгвістики, політології тощо) про освіту і виховання. Педагогічна антропологія є інтегруючим ядром загальної педагогіки [6, с. 35].

2. Педагогічна антропологія як філософське знання про людиновимірність освіти і виховання, їхня значущість в усіх сферах людського буття та їхні соціокультурні репрезентації. Педагогічна антропологія у цьому сенсі є філософсько-педагогічною антропологією [6, с. 36].

Коли йдеться про антропологічний вимір освіти й виховання, то термін „педагогічна антропологія” вживається у його другому значенні.

Сучасна філософсько-педагогічна антропологія є широким тематичним полем, структурування якого набуло чітких контурів у ХХ столітті. Але цей процес не може вважатися завершеним внаслідок принципової відкритості антропологічної проблематики, адже визначення сутності людини належить до тих філософських проблем, які називають „вічними”. Це поле має вертикальний вимір, котрий дозволяє виявити його історично зумовлені смислові структури. Розгляд історії філософських ідей, у яких кристалізуються уявлення про людину та її буття, водночас розкриває еволюцію поглядів на виховання та освіту, без яких неможливе людське буття, висвітлює процес формування категоріального апарату антропологічно-орієнтованого освітньо-філософського, тобто педагогічного (у його широкому значенні) мислення, дає змогу простежити основні тенденції у розробці теоретичних конструктів антропологічно орієнтованої філософії освіти. Горизонтальний вимір тематичного поля філософсько-педагогічної антропології зосереджує основну увагу на різноманітних репрезентаціях виховання та освіти у соціокультурному просторі, у структурах життєвого світу. Адже антропологічна інтерпретація і антропологічна редукція (тобто розгляд усіх проблем крізь призму проблеми людини) дають змогу не тільки розглянути виховання і освіту з точки зору їхньої антропологічної значущості, а й показати їхній вплив на людину. Характеризуючи тематичне поле філософсько-педагогічної антропології, особливо слід відмітити її евристичний потенціал у розробці соціокультурної та соціально-політичної проблематики. Це стосується, насамперед, теоретичного обґрунтування пропозицій як щодо стабілізації соціального буття (консервативна стратегія), так і щодо його оновлення (трансформаційно-революційна стратегія) [6, с. 124].

Формулювання цілей статті. Однією з фундаментальних проблем філософської та педагогічної думки останніх десятиліть є проблема розуміння людини як похідної від оточуючих його культурних реалій. Іноді ця залежність набуває цілком позитивний сенс, що фіксується в категоріях соціалізації та ситуації розвитку. Іноді вона постає у вигляді фатальних, хоча і популярних концептів смерті людини і настання ери постгуманізму. Рішення, що є базовим для гуманітарної методології, полягає в наступному: людина не може бути визнана метафізичною константою пізнання. Однак абсолютною умовою самої можливості його існування є самореалізація в горизонті буття, що робить будь-яке пізнання атрибутом деякого антропологічного самовизначення. Відповідно, роль і місце людини у світі не може бути універсальним і абсолютним, але антропологічне самовизначення є фундаментальною умовою життя і пізнання. У тій же мірі, в якій ми існуємо, ми змушені як визначати і розуміти навколишній світ, так і орієнтуватися на самопізнання і самовизначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати роль і місце педагогічної аксіології у системі сучасної освіти, то в умовах орієнтації української освіти на європейські педагогічні стандарти подальшого значення

набуває проблема гуманізації і гуманітаризації навчання та впровадження інноваційних технологій [2, с. 11]. У цьому сенсі актуальним постає проблема ролі і місця педагогічної аксіології у формуванні підростаючого покоління, адже освіта в цілому, – це поле комплексних досліджень, міждисциплінарного підходу й системного аналізу, оскільки вона є „системним” об’єктом, як і системним є її основні проблемні ситуації. Тут і відкривається широкий простір для антропного аксіологічного виміру філософії освіти. Для її рефлексії будь яка сфера ставлення суб’єкта навчання до його процесу (об’єкту) може стати проблемою філософського осмислення – однак під певним кутом зору й зі світоглядними цілями, необхідними для орієнтації людини у світі й побудови адекватних систем практичної дії [2, с. 11].

В інформаційному суспільстві характерного значення набувають формування інформаційної культури особи, які зазнають певної трансформації в умовах безперервного вдосконалення електронних технологій; формується особлива інформаційна культура як тип мислення, який складається в результаті звільнення індивіда від буденної інформаційної і інтелектуальної діяльності за допомогою нових інформаційних технологій.

Необхідно підкреслити, що зміна способів комунікації, їх віртуалізація, медіатізація повсякденних практик спілкування, інформатизація практично всіх сфер діяльності людини, – це ті сучасні культурні трансформації, які видозмінюють форми передачі соціального досвіду, і, в той же час, виключають ряд традиційних для становлення особи культурних практик. Дані кардинальні зміни культурного життя ведуть до необхідності вирішення завдань адаптації людини до нових життєвих реалій.

Для розуміння змісту і призначення освіти й виховання необхідно розглянути їх у контексті проблеми визначення сутності людини та перспектив її розвитку. Саме це мають на увазі, коли мова йде про антропологічний вимір освіти й виховання. Різні відгалуження філософської антропології певною мірою збігаються у тому, що людина є трансцендентною істотою, тобто такою, що постійно перевершує сама себе, але для цього вона потребує освітніх і виховних зусиль. Так само, як людина для своєї самореалізації і взагалі для входження до цивілізаційного простору потребує освітніх і виховних зусиль, освіта і виховання, в свою чергу, несуть на собі відбиток людини і її світу. Адже людей виховують тільки люди, які самі є творцями і створіннями суспільства і культури. Ми вважаємо, що розгляд освіти й виховання у антропологічному вимірі означатиме, що ми постійно маємо зосереджувати основну увагу на двох моментах: на передумовах розвитку людини і людства, з одного боку, а з іншого – на антропологічних характеристиках освіти й виховання, тобто таких, що зумовлені самою сутністю людини. У сучасній західноєвропейській філософській думці ця проблематика розробляється переважно в рамках такого відгалуження філософської антропології, як педагогічна антропологія, що має екзистенціально-антропологічні та соціально-антропологічні версії. У екзистенціально-антропологічних версіях йдеться про значення освіти й навчання для самореалізації людини, яка визнається

унікальною і неповторюваною, знаходження нею свого місця у світі, про обґрунтування стратегій її життєтворчості. У соціально-антропологічних варіантах педагогічної антропології обґрунтовується соціокультурна зумовленість освіти, виховання, соціального навчання, які розглядаються як чинники антропосоціогенези.

Гуманізація виступає методологічною основою в ідеях гуманізації професійного середовища, структурних компонентів, особливо післядипломної освіти, надання свободи особистості у визначенні цілей, змісту та форм розвитку професійної компетентності, актуалізації неперервного процесу саморозвитку викладачів. Реалізація методологічного принципу гуманізації актуалізується в післядипломній освіті викладачів вищої школи тому, що вони є найбільш розвинутою професійною групою педагогів, адже саме педагогічні та науково-педагогічні працівники здійснюють підготовку спеціалістів вищої кваліфікації для всіх сфер людської діяльності.

Виняткового значення гуманізація післядипломної освіти викладачів набуває ще й в аспекті гуманізації безпосередньо професійної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. І.Зязюн [4, с. 30] підкреслює, що перетворення гуманістичної ідеї в матеріальну педагогічну дію починається з формування у фахівця, який працює, внутрішнього образу гуманістичної педагогічної діяльності: „Хто я? Для кого я? Як я реалізую критерії педагогічного процесу? Чи ті методи використовую? Для кого? Як? Чи досягнув мети?” та інше. Тлумачення вченим гуманізації педагогічної діяльності як визначення й утвердження педагогічної позиції, основою якої є безумовне прийняття унікальності кожної людини як найвищої цінності, передбачає, що й сам педагог має бути такою цінністю для всіх суб'єктів педагогічного процесу, у тому числі й для системи педагогічної освіти. Надзвичайно важливим є визначення носіїв досвіду педагогічної діяльності на засадах гуманізму, до яких належать фахові групи викладачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, педагогів-дослідників, представників методичних служб тощо.

Як зазначає В.Гайденко, „щоб бути гарним викладачем, потрібно вірити в людей, потрібно любити” [3, с. 95]. Викладач має бути переконаним, що фундаментальне завдання освіти – „визволення людей”, а не приручення”. У науковому дослідженні автор продовжує розвивати ідеї про методи викладання та професійні якості викладача. Пауло Фрейре, життєвий шлях якого досліджує автор, позбавляє викладача аури божественності: викладач – лише один із тих, хто володіє певними знаннями. Справжньому викладачеві притаманні такі якості: стриманість у поєднанні зі здоровим глуздом, толерантність, емоційна відданість своєму покликанню, сміливість і здатність приймати рішення, радість життя та оптимізм. Дослідник особливо зупиняється на „нетерплячому терпінні” – усвідомленості того, що відбувається, здатності володіти собою [3, с. 95]. Занадто емоційні або надмірно покірливі викладачі не зможуть сприяти серйозним змінам. Викладач завжди має перебувати у стані рефлексії щодо себе як особистості й професіонала. Якщо ми визнали, що освіта – це політика,

викладач невтомно запитує себе: „... Яку політику я проводжу в аудиторії?... Як бути вірним своєму політичному вибору?” [3, с. 96]. У фрейрівському розумінні викладання акумулюються ідеї усїєї критичної педагогіки. Перш за все, викладання – це створення знання, де знання – процес буття. По-друге, у процес викладання вносяться афективні компоненти, знання не може бути нейтральним. Пауло Фрейре визначає викладання як унікальне професійне завдання, що вимагає постійного інтелектуального зосередження і допитливості, почуття любові, творчості, наукової компетентності та відмови від редукціонізму [3, с. 97]. По-третє, тут поєднуються стратегії освіти й ідеології. Оскільки освіта – це політика, зорієнтована на зміну, викладання в такому сенсі – це також боротьба за свободу. Без неї викладання стає безглуздою справою.

Висновки. Ми дійшли таких висновків, що у період глобалізації одним із вкрай складних завдань, що стоять перед сучасними університетами, є розробка підходів і методів навчання, виховання та розвитку активного громадянина суверенної держави, відданого демократичним цінностям, лояльного і водночас конструктивно критичного до влади. До них додаються питання, пов'язані з глобалізацією економіки й міграцією робочої сили, інтернаціоналізацією системи вищої освіти. Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дав змогу окреслити основні етапи розвитку виховання громадянськості в університетах України: світоглядний, культурний, патріотичний, громадянсько-професійний, національний. Виходячи з цього, домінуючим у розумінні громадянськості стає принцип „включення”, що зумовлює демократизацію системи освіти у цій галузі й активізує самодіяльність студентів, яка найбільш яскраво проявляється у розбудові системи самоврядування. Це повинна бути безумовна повага людської гідності, заборони будь-якої дискримінації за расовою, національною, етнічною ознакою, за кольором шкіри, релігією, статтю, віком, інтелектуальними чи фізичними обмеженнями, мовою, сексуальною орієнтацією або соціальним статусом. Доведено, що специфіка діяльності студентського самоврядування в сучасній вищій школі диктується метою громадянського виховання і полягає у формуванні законослухняного громадянина, переконаного в непорушності конституційних прав і свобод, фундаментальних загальнолюдських цінностей; лояльного до встановлених в державі порядків, законів, інституцій влади; готового до участі в створенні вільного і демократичного устрою; з почуттям власної гідності та навичками широкої соціальної комунікабельності, відкритості, відповідальності та толерантності. Це і є головна мета вищої школи України.

Ми вважаємо, що система виховання громадянськості засобами антропологічного та аксіологічного підходів в системі освіти у вищій школі України є оригінальним утворенням з власним змістом, формами й методами. Вона базується на таких цінностях: права людини, власна гідність, базові людські свободи, демократична законність, мирне співіснування, ненасильницькі способи вирішення конфліктів, неупереджений та раціональний

світогляд, рівність шансів, індивідуальна відповідальність, бережливе ставлення до природи. Головним повинно стати планування, звітність і прозорість діяльності як органів студентського самоврядування, так і викладацького складу; залучення до активної діяльності не тільки студентів усіх курсів і форм навчання, так і викладачів та співробітників університетів.

Таким чином, дане дослідження не вичерпує всієї повноти зазначеної проблеми й передбачає подальший науково-педагогічний пошук, пов'язаний із дослідженням: сутності і перспектив мультикультурного навчання та виховання засобами самоврядування; виховного потенціалу змісту міжнародних освітніх та виховних програм та проектів; порівняльного аналізу діяльності самоврядування та організації навчально-виховного процесу в Україні та країнах Європейської співдружності; професійної компетентності науково-педагогічних кадрів у взаємодії зі студентськими організаціями вищих навчальних закладів; соціалізації студентів засобами самоврядування; формування культури міжособистісного спілкування та толерантності. Таким чином, створення активного освітнього середовища і є одним із вимірів антропологічного підходу в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аносов І.П. Антропологізм як квінтесенція людинознавства та стратегія сучасної університетської освіти і науки / І.П.Аносов // ПостМетодика. Антропологізм в освітніх стратегіях і практиках сучасності: пошук пріоритетів. – 2008. – № 7 (84). – С. 17-21.
2. Антоновський О.В. Роль і місце педагогічної аксіології у системі сучасної освіти / О.В.Антоновський // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В.І.Сипченка]. – Слов'янськ, 2011. – Вип. I.VIII. – Ч. II. – С. 9-19.
3. Гайденко В. Філософія освіти в Бразилії: критична педагогіка Пауло Фрейре / В.Гайденко // Філософія освіти. – 2006. – № 2(4). – С. 91-99.
4. Зязюн І.А. Людина в контексті гуманітарної філософії / І.А.Зязюн // Професійна освіта: Педагогіка і психологія. – 1999. – № 1. – С. 30-33.
5. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка: навч.посіб. / А.А.Сбруєва. – Суми: СДПУ, 1999. – 300 с.
6. Філософія освіти: навч.посіб. / за заг. ред. В.Андрущенко, І.Предборської. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 330 с.

АНОТАЦІЯ

Антоновський О.В. Створення активного освітнього середовища як антропологічного виміру сучасності. У статті розглядається проблема розуміння людини як похідної від оточуючих його культурних реалій. Інноваційний характер сучасної освіти вимагає створення інноваційних освітніх структур, утворення активного освітнього середовища, яке веде до гнучкого управління та підтримки відкритого стилю взаємозв'язку; розглядається роль і місце педагогічної аксіології у системі сучасної освіти.

Ключові слова: освітнє середовище, антропологічний вимір, культурні реалії, інноваційні освітні структури, педагогічна аксіологія.

АННОТАЦИЯ

Антоновский А.В. Создание активной образовательной среды как антропологического измерения современности. В статье рассматривается проблема понимания человека как производной от окружающих его культурных реалий. Инновационный характер современного образования требует создания инновационных образовательных структур, создание активной образовательной среды, которая ведет к гибкому управлению и поддержанию открытого стиля взаимной связи; рассматривается роль и место педагогической аксиологии в системе современного образования.

Ключевые слова: образовательная среда, антропологическое измерение, культурные реалии, инновационные образовательные структуры, педагогическая аксиология.

SUMMARY

Antonovs'kyj O. Creating an active learning environment as anthropological dimension of modernity. The problem of understanding the human being as a derivative of the surrounding cultural realities. Innovative nature of contemporary education requires the creation of innovative educational institutions, creating an active learning environment that leads to adaptive management and support of open style interconnection, the role and place in the educational system of the axiology of modern education.

Key words: educational environment, anthropological dimension, cultural realities, innovative educational structures, educational axiology.